

Crònica universal de 1427

Edició a cura de
Jacob Mompó Navarro

2022

*f*onts històriques valencianeS

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

Sèrie Documents Històrics Valencians 9
en coedició amb
l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

Directors
Ramon Ferrer i Albert Hauf

© Jacob Mompó Navarro, 2022

© D'aquesta edició:
Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2022
Universitat de València, 2022

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Mestre d'Altura, *Degollació d'una santa*, detall
(2a meitat del s. XV). Museu de Belles Arts de València

Coordinació editorial: Maite Simón

Correcció: Elvira Iñigo

Maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN (AVL): 978-84-482-6701-8

ISBN (UV): 978-84-1118-000-9

Dipòsit legal: V-1340-2022

Impressió: Guada Impressors S.L.

Introducció

La *Crònica universal de 1427* va ser escrita a la segona meitat del segle XV amb la voluntat de compilar en un volum gran part del saber històric universal, des de la creació divina del món fins als temps més propers —i terrenals— a l'època del seu autor. Aquest devia ser, com veurem, valencià, tenint en compte les característiques lingüístiques del text i, també, l'atenció de l'autor a esdeveniments ocorreguts a la ciutat i al regne de València, sobretot als capítols finals de la crònica. Per a la redacció, l'autor es fonamenta en les obres de Vicenç de Beauvais, Pere Llobard, Martí de Troppau i, sobretot, Pere Comestor. En la confecció de la part final de la crònica, el compilador sembla aprofitar material historiogràfic provinent de Desclot i Muntaner, entre d'altres, però el caràcter breu d'aquests passatges finals dificulta la detecció de les fonts directes. D'altra banda, les notícies que recull en els últims capítols de la crònica semblen provenir de diferents crònics locals o reculls de notícies o memòries, sense desmerèixer les aportacions que puga haver fet el compilador mateix.

La redacció d'aquests tipus d'escrits cronístics de caràcter universal no era una novetat a mitjans del quatre-cents. De fet, la *Crònica de 1427* clouria el període de major efervescència quant a la producció de cròniques universals en català.¹ Certament, aquests tipus d'obres historiogràfiques que intentaven abastar tota la història universal del món conegut van viure una època d'esplendor al llarg dels segles XIV i XV. D'aquest període se n'han conservat una quantitat notable, com ara són el *Compendi historial*, de fra Jaume Domènec; la traducció anònima de la *Crònica universal* de Guillem de Nangís, la coneguda com a *Gènesi d'escriptura*,

[Aquest treball s'inscriu en les línies de recerca del projecte PGC2018-097011-B-I00 «Biografías marginales: violencia, sexo, género e identidad. Edición y análisis de las fuentes documentales valencianas de la época foral», del Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades del Gobierno de España.]

¶¹ Miquel COLL I ALENTORN, «Les cròniques universals catalanes», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 34 (1972), pp. 43-50 (p. 49).

el *Flos mundi*, la traducció de la *Crònica universal* de Gaucher de Denain, la *Crònica universal de 1425* i, finalment, la *Crònica universal de 1427*.²

Podem dividir la crònica en tres parts molt desiguals entre si: a la primera, i més extensa, l'autor narra la història bíblica des del Gènesi fins a la mort i passió de Jesucrist. La segona secció es fonamenta en les dues principals autoritats medievals, la imperial i la pontifícia, per tal d'enllestir el relat de la història des de la mort de Crist fins als inicis del regnat de Pere el Gran. A partir d'aquest punt, la crònica perd el seu caràcter universal i se centra en els afers reials i militars de la Corona d'Aragó fins al regnat d'Alfons el Magnànim. La desigual proporció entre les parts va propiciar que l'obra es catalogara amb fórmules com: «Sumario de todo lo contenido en los libros del Viejo y Nuevo Testamento, seguido de un compendio de historia de España y principalmente de Aragón, hasta el reinado de D. Pedro IV llamado el Cerimonioso y año 1427. En dialecto valenciano».³

Així mateix, l'extensió de contingut bíblic també va induir el catàleg de la Biblioteca Nacional de Madrid a fer-ne el resum següent: «Resumen de la Biblia con interpolaciones de historia universal y de sus emperadores, papas y reyes; seguido de un compendio de Historia de Aragón hasta el paso de Alfonso V el Magnánimo a Nápoles, y algunos hechos de 1427-1428».⁴

Per la seua part, Pere Bohigas va precisar d'una manera més concisa el seu títol: «Crònica universal desde la creación del mundo hasta Alfonso el Magnánimo».⁵ De manera semblant s'hi refereix l'esmentat catàleg de la BNM: «Crònica universal hasta Alfonso V el Magnánimo».

En qualsevol cas, la còpia conservada al manuscrit 17711 de la BNM, de la segona meitat del segle XV, s'atura durant la notícia d'unes pluges torrencials a la ciutat de València l'any 1427. L'al·lusió a aquesta data final va propiciar el nom de la crònica que va fer servir Miquel Coll i Alentorn: «Crònica universal de 1427».⁶

Ara bé, malgrat que tradicionalment hom ha considerat el manuscrit 17711 de la BNM l'únic testimoni de la crònica, l'Arxiu de la Catedral de València en custodia una còpia fragmentària,⁷ de la qual només ens han pervingut dos quaderns solts de la darrera part. Aquesta còpia, que mai no va ser enquadrada ni presenta signes d'ús, va ser editada per José Hinojosa, que la va titular amb el nom

¶² Aquesta és la relació de cròniques universals catalanes que aporta COLL I ALENTORN, «Les cròniques...», *op. cit.* Més recentment, Stefano Maria Cingolani afegia el que, segons ell, es tracta del primer testimoni de crònica universal catalana, el *Libre dels Reis*, redactat entre 1277 i 1280. Stefano Maria CINGOLANI (ed.), *Libre dels reis*, València, PUV, 2008. ¶³ Pedro ROCA, *Catálogo de los manuscritos que pertenecieron a D. Pascual de Gayangos existentes hoy en la Biblioteca Nacional*, Madrid, Tipografía de la Revista

de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1904, p. 36. ¶⁴ A partir del catàleg en línia de la BNM, <<https://www.bne.es>>. ¶⁵ Pere BOHIGAS, «Notas sobre algunas crónicas catalanas contenidas en manuscritos de la Biblioteca Nacional», en Antoni Maria BADIA I MARGARIT, Germà COLON i Josep MORAN (eds.), *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari*, Barcelona, IEC, 2001, pp. 455-483 (p. 470). ¶⁶ Miquel COLL I ALENTORN, «Les cròniques...», *op. cit.* ¶⁷ ACV, ms. 400.

de *Crònica de Pere Maça*.⁸ Abans d'aquesta edició, al segle XIX, un arxiver de la Catedral de València —segons Hinojosa, podria tractar-se de Roc Chabàs— va escriure en un foli modern, plegat a manera de carpeta: «Fragmento de una crónica en valenciano con historia siciliana».⁹ El fragment que conserva aquesta còpia s'inicia amb la mort de Thomas Becket (1171), arquebisbe de Canterbury, i finalitza amb la derrota de la flota castellana al cap de l'Aljub (1430), al si de la guerra declarada per Alfons el Magnànim a Castella (1429-1430). L'original, però, continuaria segurament uns pocs anys més si tenim en compte la darrera entrada d'aquest manuscrit, la qual explica: «Enaprés, a .XXVIII. de setembre del dit any .MCCCCXXX.».¹⁰ La presència al marge inferior d'aquest darrer foli del reclam de quadern «vench» indica que l'original tindria, almenys, un quadern més.

El manuscrit 400 de l'ACV, doncs, ultrapassa l'última notícia continguda al BNM, ms. 17711, les inundacions de 1427, i narra fets històrics esdevinguts l'any 1430. Així doncs, podem avançar la data de la crònica fins a l'any 1430. Tenint en compte això, Toldrà proposava el nom de *Crònica universal valenciana*,¹¹ títol, a parer nostre, encertat. Tanmateix, el nom que va fer servir Coll i Alentorn, *Crònica universal de 1427*, és el que més tradició ha tingut entre els diferents estudiosos que hi han treballat.¹² Tenint en compte totes les consideracions suara esmentades, per tal d'evitar possibles confusions, preferim conservar, malgrat els fets que daten de 1430, el títol de *Crònica universal de 1427*.

¶⁸ José HINOJOSA, *Crònica de Pere Maça*, València, Universitat de València, 1979. Maria Toldrà ja havia fet notar que la *Crònica de Pere Maça* era una còpia fragmentària de la *Crònica universal de 1427* en un article que havíem passat per alt en Jacob MOMPÓ, *Crònica universal de 1427. Estudi i Edició*, Universitat de València, Departament de Filologia Catalana, tesi doctoral, 2019. En el capítol citat, Toldrà desenvolupa el mateix argument que nosaltres, posteriorment i independentment, havíem seguit per identificar la crònica que va editar Hinojosa amb els capítols finals de la *Crònica universal de 1427*. Vegeu, en aquest sentit, Maria TOLDRÀ TOLDRÀ, «La prosa històrica» i «Historiadors del segle XV», en Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. 3: *Literatura medieval*, III (segle XVI), Barcelona, Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona, 2015, pp. 163-190. ¶⁹ José HINOJOSA, *Crònica...*, op. cit., p. 10. ¶¹⁰ ACV, ms. 400, f. 26v. ¶¹¹ Maria TOLDRÀ, «La prosa històrica...», op. cit., p. 171. ¶¹² A banda dels autors esmentats, han treballat algun aspecte de la crònica Antoni FERRANDO, «Fortuna catalana d'una llegend

da germànica. El tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», en Dídac SCHÖNBERGER i Axel STEGMANN (eds.), *Actes del desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pp. 197-216; Anna CORTADELLAS, «Sis llegendes inèdites de la historiografia catalana medieval», *Llengua i literatura: Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, 11 (2000), pp. 7-39, i *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó (segles XIII-XVI)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 2001; Sophie HIREL-WOUTS, «Le Justicia d'Aragon dans quelques chroniques de la couronne d'Aragon aux XIVe et XVe siècles: entre fiction juridique et représentation du pouvoir royal», *Cahiers d'Études Hispaniques Médiévales*, 29/1 (2006), pp. 277-300; Almudena BLASCO, «Llamar al agua como experiencia poética en la cultura medieval», *Cuadernos del CEMyR*, 18 (2010), pp. 39-55; Núria FERRER SANTANACH, *La traducció catalana medieval de les 'Décades' de Titus Livi. Edició del llibre I*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral, 2010.

AUTORIA

Pel que fa a l'autoria de la crònica, en la seua edició del manuscrit 400 de l'ACV, Hinojosa explicava que l'autor devia ser valencià, sobretot pel coneixement que mostra de la toponímia valenciana i per l'interès pels fets esdevinguts a la ciutat i al regne de València.¹³ La importància que pren a la part final de la crònica el noble valencià Pere Maça de Liçana va fer que identificara l'autor, possiblement, amb un clergue valencià al servei de la família Maça de Liçana. El pes del personatge, doncs, incità Hinojosa a titular els 26 folis conservats a l'ACV amb el nom de *Crònica de Pere Maça*, per bé que l'autor alertava que ho feia «aun a riesgo, por supuesto, de pecar de inexactos».¹⁴ Sense dubte, Pere Maça esdevé un dels personatges més citats al final de la crònica, però el seu pes en el conjunt global del text és testimonial. Les al·lusions a aquest noble valencià podrien estar motivades pels esdeveniments històrics narrats als darrers passatges de la crònica, això és, les incursions castellanques en terres valencianes del domini dels Maça de Liçana, com ara Novelda o Moixent, i el seu paper en el decurs de la guerra amb Castella (1429-1430), moment en què Pere Maça participà en diversos enfrontaments, tant amb les tropes castellanques com amb les tropes de l'*adelantado* de Múrcia, Alonso Yáñez Fajardo.¹⁵

En qualsevol cas, la gran quantitat de referències i comentaris a obres de caràcter teològic i doctrinal fa pensar que degué ser confegida, en efecte, en un entorn religiós. Tanmateix, al llarg de la crònica no detectem més que unes poques al·lusions a fundacions d'ordes religiosos o a personatges importants pertanyents a algunes congregacions monàstiques, com l'orde de la Cartoixa (f. 178r), del Cister (f. 178v), l'orde franciscà dels frares menors (ff. 186r i 202r) i menoretetes (f. 188r), i l'orde dominic dels frares predicadors (ff. 176v, 186r i 186v); i totes aquestes referències, anecdòtiques, com també les al·lusions a l'orde dels templers (ff. 182v, 183v i 188r), provenen directament de les seues fonts. Hom podria suposar que un autor vinculat a qualsevol orde religiós dedicaria algun fragment més extens —o, almenys, no tan fred— durant la commemoració de dates com ara la de la fundació de l'orde en qüestió, per exemple, però aquest no és el cas del nostre autor. Tampoc no trobem cap menció al llarg de la crònica que ens situe l'autor en el clergat secular.

Pel que fa al lloc de composició, la *Crònica universal de 1427* va ser redactada, molt probablement, a València, fet que demostraria l'interès de l'autor per les notícies sobre fets esdevinguts a la ciutat i regne de València; i, com hem apun-

¶¹³ José HINOJOSA, *Crònica...*, op. cit., pp. 18-19. ¶¹⁴ *Ibidem*, p. 19.

¶¹⁵ José HINOJOSA, «Las fronteras valencianas durante la guerra con Castilla (1429-1430)», *Saitabi*, 37, (1987), pp. 149-157.

tat, per un autor valencià, com posa de manifest la utilització de formes lingüístiques predominantment valencianes.

En aquest sentit, al llarg de la crònica sovintegen els substantius abstractes acabats en *-ea*, com ara *fortalea*, *grossea*, *proeha*, *vellea*, *saviea* o *pobrea*, en una proporció habitual llavors a València, però no a Catalunya o a les Illes Balears; tot i que conviuen amb les formes *amplesa*, *bellesa*, *pobresa* o *saviesa*. Així mateix, detectem preferències lèxiques o formals valencianes: paraules com *febra*, *rabosa*, *acaçar* o la construcció *a soles*. Igualment, l'autor utilitza les formes verbals palatalitzades en verbs com *crexqué* i *naxqué*, característiques pròpies de la *scripta* valenciana al segle XV. Quant al pronom personal de primera persona, l'autor opta sistemàticament per *yo*, la forma habitual a València, i no *jo*, predominant en el català oriental. També convé esmentar la utilització de la *-r* epitètica habitual en valencià, com en el cas del mot *càlzer*.

D'altra banda, el text de la crònica alterna les formes fortes del perfet amb les febles, com en els casos *hac* i *hagué*, *stech* i *estigué*, *conech* i *conegué* o *aparech* i *aparegué*. Igualment alterna les formes arcaïques de la segona persona del plural *trametets*, *passats*, *posats*, *tornats*, *estats*, *aturats* o *sercats* amb les formes acabades amb *-eu* o *-au*, com *hordeneu*, *preneu*, *aneu*, *defeneu*, *anau*, *demanau* o *pregau*. Aquesta vacil·lació entre les formes més arcaïques de la segona persona del plural, acabades en *-ets* o *-ats*, amb les més modernes, acabades en *-eu* o *-au*, ens situaria la còpia en algun moment de la segona meitat del XV, quan la forma arcaïca cedia el lloc a les formes acabades en *-eu* o *-au*.¹⁶

En aquest mateix sentit, la crònica combina paraules més arcaïques amb altres més innovadores com *nafrar* i *ferir*, *leixar* i *deixar*, *lig* i *lley*, *pus* i *molt*, *vengueren* i *vingueren*, *crestians* i *cristians*, o *frare* i *germà*. De vegades, l'elecció de la forma més arcaïca és sistemàtica, com en els casos de *lexar*, *dan*, *menaçar* o *ço que* —i mai *lo que*. La forma de la tercera persona del perfet del verb *veure* és *viu*, característica del català de València, i no *véu*, cancelleresca i oriental. No obstant això, d'altres vegades la forma més arcaïca esdevé gairebé anecdòtica com el plural masculí acabat en *-eses*, que apareix de forma testimonial, sobretot, en la paraula *meses*, tot i que s'alterna amb *mesos*; o l'únic cas de *jorn* enfront de l'opció més l'habitual *dia*.

Pel que fa a la prosa de l'autor, aquesta resulta d'estil dur, sovint sec, sense pretensions artístiques més enllà d'una descripció freda dels fets narrats. En general està absent d'artificiositats, malgrat l'abundància de llatinismes. Convé fer notar, però, que l'abús de mots llatins —o llatinitzats— es concentra en les referències a noms personals, bé de personatges bíblics, bé dels emperadors i pontífexs; sobretot d'aquests darrers. En efecte, són pocs els noms dels papes que

¶¹⁶ Joseph GULSOY, *Estudis de gramàtica històrica*, València, IIFV, 1993, p. 353.

l'autor decideix traduir al català, com en els casos de *Gregori*, *Clement* o *Dalmau*. Per contra, el compilador manté la forma llatinitzada en la majoria dels papes, com per exemple *Avaristus*, *Sixtus*, *Theodorus*, *Anacletus*, *Calistus*, *Bonifacius* o *Benedictus*. El fet que l'abast de la font utilitzada per a la llista d'emperadors i papes, el *Chronicon* de Martí de Troppau, finalitze just abans del regnat de Pere el Gran, propicia que l'autor, a partir d'aquest punt, abandone les formes llatinitzades dels noms dels pontífexs i faça servir formes que li eren més habituals, com ara *Benet*, per referir-se a Benet XIII.

En canvi, el relat esdevé àgil i viu, fins i tot amb abundància d'elements fantàstics, per exemple, als passatges llegendaris de l'emperadriu d'Alemanya i el de la comtessa de Tarragona, ambdues acusades falsament d'adulteri, o el relat breu però intens de la llegenda de Lucrecia. Igualment, resulten més vius i detallats els episodis sicilians de Pere el Gran i, sobretot, els napolitans d'Alfons el Magnànim, així com les incursions castellanes pels territoris del sud del regne de València al si de l'esmentada guerra del Magnànim amb Castella (1429-1430).

LES FONTS

Tal com apuntaven Miquel Coll i Alentorn i Pere Bohigas, la *Crònica universal de 1427* utilitza com a fonts l'*Speculum historiale*, de Vicenç de Beauvais, i el *Chronicon pontificum et imperatorum*, de Martí de Troppau. Ambdós autors, a més, feien notar les aportacions provinents del *Quattuor libri sententiarum*, de Pere Llombard, sobretot als primers capítols de la crònica. Per a Coll i Alentorn, la *Crònica de 1427* tenia per fonament principal l'*Speculum* i el *Chronicon*, tots dos textos interpolats amb narracions llegendàries.¹⁷ Per a Bohigas, la crònica era un brevíssim compendi de l'obra de Beauvais, tot i que «con freqüència el texto del ms. 17.711 es tan resumido que se hace difícil establecer coincidencias con el *Speculum*, con el cual mantiene, sin embargo, estrecho paralelismo».¹⁸

En efecte, la *Crònica universal de 1427*, presenta similituds amb l'obra de Beauvais. El seu compilador, de fet, sembla seguir el guió que li ofereix l'*Speculum*; i fa servir, certament, aquesta obra, sobretot al llarg de la introducció teològica i durant la redacció dels capítols en què la crònica relata passatges relatius a l'antiguitat clàssica. No obstant això, l'obra que més aportacions fa a la crònica és la *Història escolàstica*, de Pere Comestor, especialment a partir de l'expulsió d'Adam i Eva del Paradís i fins a la finalització del IV llibre de Reis. Després de la crucifixió de Jesús, la crònica sembla un resum i traducció —amb més o menys fortuna— de la

¶¹⁷ COLL I ALENTORN, «Les cròniques...», *op. cit.*, p. 49.

¶¹⁸ BOHIGAS, «Notas sobre algunas crónicas...», *op. cit.*, p. 476.

Crònica dels papes i dels emperadors, de Martí de Troppau, amb distintes i brevíssimes interpolacions. Finalment, la síntesi amb què tracta els episodis de la història de la Corona d'Aragó dificulta molt l'establiment de la font directa del compilador, però segurament degué aprofitar materials provinents de cròniques contemporànies, d'annals, de compilacions de notícies i de diversos materials memorialístics. La part final de la crònica mostra incipients apunts dietarístics, que bé podrien ser aportacions de la mà del mateix cronista o bé elaboracions a partir d'altres escrits d'aquest tipus que l'autor tinguera al seu abast.

Les fonts de l'Antic Testament

Els primers capítols de la crònica estan concebuts a manera de brevíssim compendi introductor de teologia moral en què l'autor tracta els conceptes de Déu i la Santíssima Trinitat seguint el guió de l'*Speculum*. És a dir, podem resseguir al llarg dels primers capítols de la crònica els mateixos temes que tracta Beauvais, com ara la definició de Déu, el concepte i les característiques de la Trinitat, la creació del món, la creació dels àngels, la caiguda dels àngels dolents, dissertacions sobre la primera matèria, o el desenvolupament de la creació del món (ff. 1r-8r). Aquests capítols inicials, doncs, segueixen l'eix que traça Vicenç de Beauvais als primers capítols del seu *Speculum historiale*: «Epilogus de unitate Divine Substantiae», «De trinitate personarum», «De communitatibus et proprietatibus personarum», «Epilogus de mundi creatione», «Epilogus de creatione angelorum», «De lapsu malorum et confirmatione bonorum», «De materia informi huius mundi sensilis», i «Epilogus de operibus 6 dierum».¹⁹ Això no obstant, el compilador abreuja moltíssim l'*Speculum*, que, tanmateix, complementa amb explicacions teològiques extractades de les *Sentències* de Pere Llombard.²⁰ Com a mostra d'això mateix, valga el següent fragment:

Hon propietat és del Pare engenrar lo Fill, e per ço lo Pare no és Fill. E propietat és del Fill ésser engenrat per lo Pare, e per ço lo Fill no és Pare. E propietat és del Sant Esperit proceyr equalment de abduy, e per ço no és Pare ne Fill, mas equal ab aquells (f. 2r).

En aquest cas, per a l'explicació de les propietats de la Trinitat, l'autor tradueix i adapta les *Sentències*, o fa servir una traducció preexistent de l'obra de Pere Llombard. Segons aquest darrer:

¶¹⁹ Vicenç de BEAUVAIS, *Speculi Majoris Vincentii Burgundi Praesulis Belvacensis... Tomus Quartus, qui Speculum historiale inscribitur*, Venècia, Do-

minicum Nicolinum, 1591, ff. 1r-3r. ¶²⁰ Cosa que ja havia indicat BOHIGAS, «Notas sobre algunas crónicas...», *op. cit.*, pp. 470-471.

Licet Pater Filium genuerit, et ideo Filius non sit qui Pater est; Filiusque a Patre sit genitus, et ideo Pater non sit qui Filius est; et Spiritus sanctus nec Pater sit nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus, utrique coequalis, et ad Trinitatis pertinens unitatem.²¹

En nombrosos fragments com aquest, en què predominen explicacions més aviat teològiques i doctrinals, el cronista acut al text de Llombard. Aquest extrem queda palés, sobretot, al llarg de la introducció i als primers capítols del Gènesi. La forta càrrega simbòlica que la tradició judeocristiana ha conferit als diferents episodis de la creació, com ara la caiguda dels àngels dolents, la creació de l'ésser humà, de l'ànima o el pecat original, convida l'autor a incorporar al seu relat explicacions amb més contingut teològic a partir de les *Sentències*. Això es repetirà al llarg de la crònica en altres passatges com ara en el capítol 16 del Gènesi, «Com Adam agué sciència de conéixer Déu que l'avia fet» (f. 25r), que el compilador extracta a partir del segon llibre de les *Sentències*, apartats «De cognitione creatoris» i «De cognitione suis».²² Igualment, utilitza Llombard per a les consideracions sobre la immortalitat de l'ànima d'Adam, així com per a explicar les qualitats de l'arbre de la vida (ff. 25v-26r), a partir del capítol «Si non foret praeceptum ut de illo ligno comederet, et aliis et non illo uteretur, an posset non mori».²³ Les aportacions de les *Sentències*, però, no se circumscriuen a aquest inici de la crònica, sinó que podem observar-les en altres seccions, com ara en l'inici del Nou Testament (f. 135v), on el compilador insereix apreciacions doctrinals procedents dels apartats «Auctoritate firmat ex tunc fuisse Virginem immunem a peccato», de la *distinctio* «De incarnatione verbi», del tercer llibre de les *Sentències*.²⁴ O més endavant, durant el bateig de Jesús (f. 141r), que complementa amb explicacions del capítol «Quid sit baptismus».²⁵ L'obra de Llombard també es fa notar durant les explicacions eucarístiques de la celebració del Sant Sopar (ff. 144v-145r) així com en diferents escenes de la Passió (ff. 148r-150v).

A banda de les fonts esmentades fins ara, el compilador de la crònica utilitza altres fonts secundàries que complementen les aportacions de l'*Escolàstica* o l'*Speculum*. Per exemple, durant el capítol 15 del Gènesi, «Com lo hom és apellat menor món», la crònica conté una explicació en què s'aprecia la concepció medieval de l'ésser humà entés com un microcosmos. Aquest fragment presenta paral·lelismes amb l'obra *Sirr-al-'asrâr*, coneguda a Occident com a *Secretum secretorum*,²⁶ tradicionalment atribuït a Aristòtil:

¶²¹ Jaques-Paul MIGNE (ed.), *Patrologiae Latinae cursus completus* (221 vols.), París, J.-P. Migne editorem seu Petit-Montrouge, 1844-1864, vol. 191, col. 526. ¶²² *Ibidem*, cols. 701-702. ¶²³ *Ibidem*, col. 691. ¶²⁴ *Ibidem*, cols. 757-762. ¶²⁵ *Ibidem*, col. 843. ¶²⁶ Sobre el *Secretum*, vegeu Lluís CIFUENTES I COMALA, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona,

2006, i els treballs d'Hugo BIZZARRI, «Difusión y abandono del "secretum secretorum" en la tradición sapiencial castellana de los siglos XIII y XIV», *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge*, 63 (1996), pp. 95-137; *Pseudo-Aristóteles: Secreto de los secretos. Poridat de las poridades*, València, PUV, 2010, i «Fray Juan Gil de Zamora y una versión del *Secretum secretorum*», *Studia Zamorensia*, 13 (2014), pp. 131-137.

L'hom és appellat *microchasmus*, que vol dir menor món, car no és virtut ni propietat en totes les creatures que aquella no sia atrobada en l'om en general. Car, l'om és sabent e rahonable axí com ha àngel, e és pech e anterch axí com ha ase; e és fort e gosat axí com a leó, e flach e temerós com a lebra; e és ferm e leal com a cavaller, e és reguitnant e tornant atràs com a mul; e és mans e simple com anyell, e és maliciós e brau com a leona; e és cast e nèdeu com a castor, <e> és calt e luxuriós com ha rabosa; e és scàs e avariciós com ha ca, <e> és larch e franch com a gall; e és savi e prudent com a formiga, e és foll e pererós com ha ors; e és profitable com abella, e és noyble com a rata; e és parlar com a pigra, e és mut com a pex; e és car e preciós com alefant, <e> és sùtzeu e leig com a porch (f. 23r-23v).

El *Secretum* pseudoaristotèlic ordena d'una altra manera les correspondències de les qualitats humanes amb els animals, però la dependència amb aquesta obra és evident:

Scias ergo quod non creavit Deus gloriosus creaturam sapientiore[m] homine, et non colligit in aliquo animali quod in eo collegit. Et non potes reperire in aliquo animalium consuetudinem vel morem quem non invenies in homine. Quoniam audax est ut leo, timidus ut lepus, largus ut gallus, avarus ut lupus, iracundus ut canis, durus et hastutus cum corvus, durus et austerus ut cervus, pius ut turtur. maliciosus ut leena, privatus et domesticus ut columba, versipellis et dolosus ut vulpis, simplex et mitis ut agnus, velox et agilis ut capriolus vel hinniculus, tardus et piger ut ursus, preciosus et carus ut elephas, vilis et stolidus ut asinus, rebellis et parvus ut rex vel regulus, obediens et humilis ut pavo, fatuus ut strucio, utilis ut apis, dissolutus et vagabundus ut caper, indomitus sicut taurus, mutus ut piscis, racionabilis ut angelus, luxuriosus ut porcus, maliciosus ut bubo, utilis sicut equus, nocivus ut mus.²⁷

Hem explicat més amunt que la *Història escolàstica* de Pere Comestor és l'obra més utilitzada durant la redacció de gran part de la història bíblica, sobretot en la narració d'aquells episodis bíblics que tenen més dinamisme, aquells en què pren més importància l'acció dels personatges que la càrrega simbòlica o els diferents conceptes doctrinals del passatge en qüestió. Això es manifesta, sobretot, a partir del capítol 17 del Gènesi (ff. 25v-26r), que el compilador adapta a partir de la secció «Historia libri Genesi» de la *Història escolàstica*.²⁸ A partir d'aquest punt, doncs, la font principal de la crònica és la *Història escolàstica*. Això es fa evident quan la crònica narra episodis que conté el text de Comestor, i no el de l'*Speculum*; però també en aquells moments en què, tot i que tots dos autors relaten el mateix passatge en termes similars, el nostre cronista es decanta pel text de Comestor, i no pel de Beuvais. Vegem com a exemple, un fragment de la crònica del capítol 11 del llibre de Nombres:

¶ ²⁷ Robert STEELE, *Secretum secretorum cum glossis et notulis*, Oxford, Typographeo Claren-

doniano, 1920, p. 143. ¶ ²⁸ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, op. cit., vol. 198, cols. 1067-1069.

Axí metex, dix Déu a Moysés: «Fes fer dues trompetes de argent ab les quals appellaràs lo poble e serviran a quatre coses, ço és, a appellar tot lo poble e a moure les tendes e a les batalles e festes» (f. 64v).

El text de Vicenç de Beauvais conté, en essència, la mateixa informació que el fragment citat de la crònica:

Precepit dominus fieri duas tubas argenteas, non fusiles, sed ductiles quas habebant in quatuor usus, scilicet ad convocandum multitudinem, ad movenda castra, ad bella, ad festa.²⁹

Pere Comestor, per la seua banda, explica aquest passatge de manera semblant, però, tal com fa el nostre compilador, segueix fidel a l'estil directe del relat bíblic:

Iterum locutus est Dominus ad Moysen: «Fac tibi duas tubas argenteas ductiles quibus convocabis multitudinem». Has duas tubas habebant in quatuor usus, ad convocandum multitudinem, ad movenda castra, ad bella, ad festa.³⁰

Però no sols és la utilització, o no, de l'estil directe allò que ens indica que l'obra de Comestor és la font principal de la secció bíblica. En altres passatges, les diferències entre ambdues fonts de la crònica van més enllà de l'estil dels diàlegs. Posem per cas el capítol 9 del Levític, en què la crònica explica: «Aprés, Déu donà la ley dels lebreros, hon devets saber que .IIII. maneres són de lebreros, ço és, en la cotna, en los cabells, en la vestidura e en la casa» (f. 58v). Aquesta distinció entre quatre gèneres de llebrosia prové de la classificació, també en quatre espècies, que fa Comestor: «Sunt autem quatuor genera leprae, in cute, in capillis, in veste, in domo».³¹ En canvi, per a Beauvais: «Lepra triplex erat, prima hominis que maxime apparebat in tribus, scilicet in cute, in carne et in pilis».³²

En el capítol 8 del seu llibre de Jutges, el cronista incorpora al relat la narració de la primera guerra de Troia, episodi llegendari que ni per a Beauvais ni per a Comestor mereix més que unes poques línies. En aquest cas, el compilador beu de la tradició que recull la *Historia destructionis Troiae*, de Guido delle Colonne. Tanmateix, tot i dedicar-li a aquest episodi llegendari un capítol complet de la crònica (ff. 85v-86v), resumeix extremadament els primers capítols de l'obra de delle Colonne, els que expliquen l'episodi de Jàson i el velló d'or, fet que dificulta la detecció de la font directa. A més, el cronista bandeja tots aquells passatges que contenen elements fantàstics de la *Historia destructionis Troiae*.³³

¶ ²⁹ BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, op. cit., f. 22r. ¶ ³⁰ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, op. cit., vol. 198, col. 1223. ¶ ³¹ *Ibidem*, col. 1205. ¶ ³² BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, op. cit., f. 21r. ¶ ³³ Joan Maria PERUJO MELGAR, *Les*

Històries troianes de Jaume Conesa, traducció catalana de la 'Historia destructionis Troiae de Guido delle Colonne': estudi i edició, Universitat d'Alacant, 2015, tesi doctoral (2 vols.), vol. 2, pp. 23-33.

De manera semblant, el capítol 14 de Jutges de la crònica explica la segona destrucció de Troia. Aquesta vegada, Beauvais sí que inclou a l'*Speculum* els capítols «De causa belli Troiani», «De initio belli troiani» i «De consumatione eiusdem».³⁴ Tanmateix, la versió de l'*Speculum* no conté gran part dels elements que són presents a la crònica. El compilador sembla extractar i resumir, de nou, a partir de les *Històries troianes*, o bé seguint alguna compilació que continguera un resum d'aquesta obra.

En canvi, l'*Speculum historiale* tornarà a ser la font principal a partir del Quart llibre de Reis, sobretot en la narració d'aquells episodis que pertanyen a l'antiguitat clàssica, com ara el capítol dedicat a les sibil·les (f. 109r), que extracta el capítol «De X sibillis et earum carminibus».³⁵ Per a la narració del regnat d'Ezequies, l'autor torna a utilitzar la *Història escolàstica* i, poques línies després, torna a l'*Speculum* per confeccionar la història referent al segon rei llegendari de Roma, Numa Pompili (f. 109v).

Després del capítol 12 del Quart llibre de Reis, el compilador inicia la darrera secció de la història de l'Antic Testament, en què narra els fets dels jueus i la història dels regnes de Síria i Egipte. A partir d'aquest punt, la crònica ja no s'estructura basant-se en els llibres bíblics ni tampoc no numera les rúbriques que encapçalen cada capítol. En aquesta secció, la font principal esdevé, decididament, l'*Speculum* de Beauvais, malgrat que retornarà, de manera puntual, a l'*Escolàstica*. El motiu d'aquest canvi en la font utilitzada pot respondre al fet que Comestor, una vegada ha finalitzat el Quart llibre de Reis i abans del Nou Testament, se centra en els llibres de Tobit, Ezequiel, Daniel, Judit, Ester i els dos llibres dels Macabeus, mentre que Vicenç de Beauvais incorpora nombrosos episodis referents a la fundació de Roma i a la història dels primers reis romans, esdeveniments històrics que, molt probablement, devien interessar més al compilador de la *Crònica universal de 1427*. Així doncs, a partir d'aquest punt i fins a l'inici del Nou Testament, l'autor utilitzarà el mateix procediment que en la secció anterior, però ara a la inversa; és a dir, farà servir l'*Speculum* com a font principal i completarà la redacció, puntualment, amb fragments de la *Història escolàstica*.

Trobem un exemple d'això mateix al capítol «Com Nabucadonosor obtingué Síria» (f. 113r), que la crònica redacta a partir del llibre de Tobit de la *Història escolàstica*, capítol «De captivitate reliquiarum Judae».³⁶ Així mateix, utilitza el text de Pere Comestor per a relatar la història de Judit i Holofernes.³⁷

Després de l'esmentat passatge de Judit, la crònica retorna a l'*Speculum* i el segueix extractant fins que arriba a la narració de l'esvaïment de la monarquia romana, on el cronista narra la llegenda de la virtuosa Lucrecia per tal d'explicar

¶³⁴ BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, ff. 23v-24r. ¶³⁵ *Ibidem*, f. 28r-28.

¶³⁶ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, op. cit., vol. 198, col. 1442. ¶³⁷ *Ibidem*, cols. 1475-1479.

el final del regnat de Tarquí el Superb. El relat llegendari de la virtuosa Lucrecia, el seu suïcidi i el posterior defalliment de la monarquia romana prové de la tradició recollida per Tit Livi a les seues *Dècades*³⁸ i, de manera més breu, per Valeri Màxim.³⁹

La *Crònica universal de 1427* ofereix una versió breu de la llegenda, amb algunes diferències respecte de la de Livi. Tot i que Beauvais explica succintament el setge de la ciutat d'Ardea, des d'on arranca la llegenda de Livi,⁴⁰ la crònica no menciona aquest episodi, ni tampoc la disputa entre Col·latí i Tarquini. En canvi, inicia la seua versió de la llegenda explicant que Sext Tarquini estava enamorat de Lucrecia i, aprofitant l'absència del marit, decidí entrar al castell de la dama, on va ser rebut amb honors. Després de sopar, Tarquini accedí per una finestra a l'habitació de Lucrecia i la va violar. El desenvolupament de la llegenda segueix amb poques variacions respecte del relat de Livi —més enllà de la brevetat de la versió del nostre cronista— fins al final del relat, en què, segons la crònica, tota la família reial morí en l'incendi del palau que havia provocat el poble de Roma mogut pels ànims de revenja; i no com en la versió de Tit Livi, en què la família reial parteix cap a l'exili. Aquest final de la monarquia romana que proposa el cronista de 1427 tampoc no és el mateix a què fa referència la font principal de la secció on s'enca-beix la llegenda: «Cumque oppugnaret Ardeam causa Tarquinii minoris filii sui, qui Lucretiam corruperat, regno expulsus est».⁴¹

D'altra banda, segons Ferrer Santanach, el fragment que narra aquesta llegenda a la *Crònica universal de 1427* beuria de la *Crònica universal de 1425*.⁴² Això no obstant, el caràcter extremadament breu de la llegenda en la *Crònica de 1427* dificulta l'establiment de la font directa. A més, els elements del relat de la *Crònica universal de 1427* que divergeixen de la narració de Tit Livi, com ara la mort de tota la família reial romana en l'incendi del palau, no són presents tampoc en la de 1425. Aquest fet, tot i que no ens fa descartar per complet la *Crònica universal de 1425* com a material que hauria resumit el nostre compilador, tampoc no ens permet d'identificar-la plenament com a font directa del passatge.

Després de la llegenda de Lucrecia, la crònica continua extractant l'*Speculum* fins al relat bíblic d'Ester, que tornarà a compilar a partir de l'apartat *Historia libri Esther*, de la *Història escolàstica*.⁴³ Al final de l'Antic Testament, el cronista incorpora la història de la concepció, naixement, infància i matrimoni de la Verge Maria, que torna a extractar seguint l'*Speculum historiale*, de Vicenç de Beauvais.

¶³⁸ FERRER SANTANACH, *La traducció catalana...*, op. cit., pp. 417-433. ¶³⁹ Helena ROVIRA I CERDÀ, *El Valeri Màxim d'Antoni Canals: estudi i edició (llibres I-V)*, Universitat de Barcelona, 2014, tesi doctoral, p. 79.

¶⁴⁰ BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, op. cit., f. 32v. ¶⁴¹ *Ibidem*, f. 32v. ¶⁴² FERRER SANTANACH, *La traducció catalana...*, op. cit., p. 69. ¶⁴³ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, op. cit., vol. 198, cols. 1489-1495.

Les fonts del Nou Testament

Al llarg del Nou Testament, el compilador sembla seguir, una vegada més, el guió de Beauvais, tot i que d'una manera més lliure que al final de la secció anterior, realitzant, sovint, adaptacions del text de la *Vulgata* i afegint diferents passatges provinents de la tradició apòcrifa. En efecte, segons Pere Bohigas, a partir del Nou Testament el compilador «continúa ciñéndose al plan del Speculum [...] pero procede por cuenta propia. Su relato parece salir de los evangelios de San Mateo y de San Lucas, con interpolaciones de los apócrifos».⁴⁴

En aquest sentit, i a tall d'exemple, al capítol dedicat a la preparació del Sant Sopar, el cronista sembla adaptar el text de l'Evangelí de Lluc (Lc, 22: 7-13). Tanmateix, just després de l'episodi esmentat, afegeix un relat apòcrif segons el qual Jesús, abans d'anar de Betània a Jerusalem per celebrar el sopar de la Pasqua, s'acomia de sa mare i de les tres Maries alhora que instava les dones a no acompanyar-lo en aquells moments. La crònica afegeix en aquest punt un relat de certa emotivitat en què un àngel se li apareix a Maria per recordar-li la missió terrenal del seu fill i reconfortar-la espiritualment. Després d'aquesta aparició, les dones anaren a Jerusalem a casa de Marta —i no a Betània, on resideix aquesta segons els relats canònics— i allí la Verge Maria «feu gran dol e plant» (f. 144r-144v). Els relats, com aquest de la crònica, que representen el comiat dolorós de Jesús i sa mare tenien la finalitat d'omplir el buit que presenta el text canònic entre els esdeveniments de la unció de Jesús a Betània i el Sant Sopar, i eren habituals en diferents obres de caràcter religiós, com ara la *Vita Christi* de Francesc Eiximenis⁴⁵ i l'obra homònima d'Isabel de Villena.⁴⁶

De manera semblant, a l'episodi del davallament de la creu, la crònica utilitza un motiu recurrent en la literatura de temàtica religiosa, el plany de la Mare de Déu davant el cos sense vida del seu fill Jesucrist (f. 149r). La literatura catalana medieval és prolixa en l'elaboració de *plancti Mariae*, com ara són l'anònim *Augats, seyós qui credets Déu lo payre*, del segle XIII (farcit de provençalismes); el *Plant de la Verge*, de Ramon Llull; l'esmentat *Vita Christi*, de Francesc Eiximenis,⁴⁷ o a la *Vida de la sacratíssima Verge Maria*, de Miquel Peres.⁴⁸

A banda de les adaptacions lliures del text bíblic i d'aportacions apòcrifes i de textos pietosos, el compilador torna a utilitzar les *Sentències* de Pere Llombard

¶ ⁴⁴ BOHIGAS, «Notas sobre algunas crónicas...», *op. cit.*, pp. 472-473. ¶ ⁴⁵ BHUV, ms. 209, f. 297v. ¶ ⁴⁶ Isabel de VILLENA, *Vita Christi*, Valencia, Lope de la Roca, 1497, f. 175r. ¶ ⁴⁷ Marinela GARCIA SEMPERE i Llúcia MARTÍN PASCUAL, «La passió de la mare de Déu en la literatura catalana medieval», en Jesús CAÑAS, Francisco Javier

GRANDE i José ROSO (eds.), *Medievalismo en Extremadura: Estudios sobre literatura y cultura hispánicas de la Edad Media*, Cáceres, Universidad de Extremadura, 2009, pp. 563-574. ¶ ⁴⁸ Carme ARRONIS, *'La vida de la sacratíssima verge Maria' de Miquel Peres: estudi i edició*, Universitat d'Alacant, 2012, tesi doctoral, pp. 425-427.

per explicar els sagraments del baptisme i de l'eucaristia o la manera en què seran transportades les ànimes al Purgatori el dia del Judici per a la qual cosa extracta els capítols «Quid sit baptismus», «De sacramento altaris et eucharistie» i «De resurrectionis et iudicii conditione» del quart llibre de les *Sentències*.⁴⁹ Així mateix, després de la resurrecció i l'ascensió de Jesucrist, la crònica incorpora un capítol dedicat a l'adveniment de l'Anticrist extractat, de nou, de l'*Speculum historiale*, seguint els capítols «De adventu Antichristi et eius fallacis» i «De persecutione eius et interitu ipsius».⁵⁰

El darrer capítol del Nou Testament explica la mort de la Verge Maria (ff. 154v-155r). Malgrat que el fragment de la crònica és brevíssim, sembla extractar la *Llegenda àuria*, de la qual recull els elements principals d'aquesta tradició.⁵¹

Les fonts de la llista de pontífexs i emperadors

Enllestits els darrers capítols del Nou Testament, la crònica enceta un nou apartat amb la rúbrica «Ací són acabades totes les ystòries del Testament Vell e Novell e proseguex l'orde ystorial dels emperadors, papes e reys» (f. 155r). Per a la redacció dels capítols que conformen la major part de la secció que inicia aquesta rúbrica, l'autor utilitza com a fonament el *Chronicon Pontificum et Imperatorum*, de Martí de Troppau, fet que ja havien indicat Bohigas i Coll i Alentorn.⁵² Abans, però, al llarg dels dos primers capítols de la nova secció, i abans d'extractar el *Chronicon*, el compilador narra les persecucions de Neró als cristians així com el martiri i la mort dels apòstols. La brevetat d'aquests capítols dificulta la identificació de la font. Potser compila a partir dels Actes dels apòstols, de Lluc, i també a partir d'apòcrifs, com havia fet amb el Nou Testament.

Durant els dos primers capítols d'aquesta secció, el cronista explica la llegenda de la malaltia de Vespasià, segons la qual l'emperador va sanar miraculosament per intercessió de sant Climent i Verònica. Aquest miracle va provocar la conversió de Vespasià al cristianisme i la posterior destrucció de Jerusalem en venjança per la mort de Crist (ff. 155v-156r). La tradició d'aquest relat llegendari prové del *Vindicta* o *Venjança del Salvador*, un apòcrif llatí redactat a França entre els segles VIII i X, conservat en dos manuscrits del segle XIV a Venècia i Milà.⁵³ Per al cronista, dels exiliats d'aquella massacre, els que fugiren en la novena barca fundaren Barcelona, i així enllaça la llegenda del *Vindicta* amb la del mite fundacional d'aquesta ciutat.

¶ ⁴⁹ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, *op. cit.*, vol. 191, cols. 843, 856 i 943. ¶ ⁵⁰ BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, *op. cit.*, ff. 488r-489r. ¶ ⁵¹ HÈCTOR CÀMARA I SEMPERE, *La Mare de Déu en el 'Flos sanctorum romançat' (1494)*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2010, pp. 122-128. ¶ ⁵² BO-

HIGAS, «Notas sobre algunas crónicas...», *op. cit.*, p. 473 i COLL I ALENTORN, «Les cròniques...», *op. cit.*, p. 49. ¶ ⁵³ Antonio PIÑERO (ed.), *Todos los Evangelios: Traducción íntegra de las lenguas originales de todos los textos evangélicos conocidos*, Madrid/Mèxic/Buenos Aires, EDAF, 2018.

A partir del capítol tercer de la segona secció de la crònica, doncs, el compilador extracta el *Chronicon*. L'obra del dominic va gaudir d'una popularitat inqüestionable, cal tenir en compte que se n'han conservat més de 400 còpies manuscrites.⁵⁴ A més de les còpies de l'original llatí, la crònica de Martí de Troppau va ser traduïda durant els segles XIV i XV a l'anglès, l'alemany, el francès, l'italià i el castellà. W. Ikas considera que allò que fa extraordinari el *Chronicon* és que la seua divulgació no es limità a l'Occident cristià, sinó que fou traduït, també, al grec, a l'armeni i, fins i tot, al persa.⁵⁵ Aquest autor, però, obvia que també se n'ha conservat una traducció catalana, que du per títol *Cròniques dels apostolis e dels emperadors*.⁵⁶ Per a William Matthews,⁵⁷ el motiu de la popularitat de l'obra del dominic té a veure amb el fet que, lluny dels volums feixucs de grans dimensions, el *Chronicon* ofereix, breument i analítica, un relat àgil dels fets més destacables de la història universal.

Efectivament, l'autor va concebre el *Chronicon* a manera de catàleg analític que permetera consultar-ne àgilment el contingut. La disposició original de Martí de Troppau iniciava el catàleg historiogràfic amb les biografies de Jesucrist i Octavi August en pàgines enfrontades. A partir de Jesucrist i Octavi, el *Chronicon pontificum et imperatorum* situa les biografies dels papes al verso i les dels emperadors al recto del foli següent. Amb aquesta disposició, el lector podia copsar el transcurs de la història universal prenent com a referent les dues autoritats medievals més importants. Les còpies més fidels a aquesta disposició original tenien una tirada de cinquanta línies per pàgina, a una sola columna, i a cada pàgina li corresponien cinquanta anys d'història, això és, una línia per any.⁵⁸

Ara bé, tal com hem indicat, l'obra del cronista dominic ha sigut una de les més copiades, compendiades i traduïdes al llarg del període medieval, i no sempre s'ha respectat el pla inicial de l'autor. Hi ha algunes còpies que no respecten les cinquanta línies per pàgina;⁵⁹ d'altres copien el text a doble columna;⁶⁰ en

¶⁵⁴ Wolfgagn-Valentin IKAS, «Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: a Medieval Best-seller and its Neglected Influence on Medieval English Chroniclers», *The English Historical Review*, 116/466 (2001), pp. 327-341 (p. 331); Thomas KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, Roma, Typis Polyglottis Vaticanis, 1980, vol. 3, pp. 114-123. ¶⁵⁵ IKAS, «Martinus Polonus'...», *op. cit.*, p. 332. ¶⁵⁶ Conservada a la Biblioteca d'El Escorial, BLE, ms. P.II.18 (ff. 1-90). ¶⁵⁷ Williams MATTHEWS «Martinus Polonus and some later Chroniclers», en Derek PEAR-SALL i Ronald WALDRON (eds.), *Medieval Literature and Civilization. Studies in Memory of G. N. Garmonsway*, Londres, Bloomsbury Academic Collections, 2013, pp. 275-288 (p. 275).

¶⁵⁸ IKAS, «Martinus Polonus'...», *op. cit.*, p. 329. Són respectuosos amb aquesta disposició original els manuscrits BPET, ms. 122(2), BNP, ms. Latin 14357; i BNM, ms. 10046; també l'edició de Iohannes FABRICIO (ed.), *Martini Poloni archiepiscopi consentini, ac summi pontificis poenitentiarum, Chronicon e vetustissimo manuscripto et ipsi scriptori paene coaetaneo*, Colònia, Gerhardus Grevenbruch, 1616. ¶⁵⁹ Per exemple, el BNM, ms. 6871 situa els papes al verso i els emperadors al recto, però sense respectar les cinquanta línies per pàgina. ¶⁶⁰ Com ara el BNP, ms. Latin 5022 i l'edició de 1574. El manuscrit referit està escrit a doble columna, barrejant, segons convé, els papes, encapçalats per una caplletra vermella, amb els emperadors, amb caplletra blava. Altrament, l'edició a què ens

altres versions, el copista reproduceix primerament les biografies dels papes i després les dels emperadors.⁶¹ A més, molts copistes interpolen textos de diversa procedència i amplien el catàleg amb les biografies de papes i emperadors posteriors a la mort de Martí de Troppau (1278). Per a Von den Brincken, aquesta desvirtuació de la concepció inicial del dominic va propiciar una progressiva disminució de la popularitat de què havia gaudit la seua obra.⁶²

El fet que Martí de Troppau dedicara una línia de text a cada any provoca que els regnats més llargs siguen descrits més detalladament, mentre que els més breus són molt resumits. Aquest inconvenient, però, es veu compensat per la finalitat última de Troppau: crear un catàleg àgil, amb què juristes i teòlegs pogueren situar ràpidament els papes o emperadors que els interessaren en cada moment. Tal com deia ell mateix: «Factum est eo compendiosius hoc opusculum, ut Scolasticis Hystoriis a theologis et a iuris peritis decreto vel Decretalibus convenienter possit alligari».⁶³ Martí de Troppau, doncs, veuria la seua obra com una continuació de l'obra de Pere Comestor, d'aquí que suggerira el seu treball com un apèndix que, unit a la *Història escolàstica* seria útil per als teòlegs, i afegit al seu *Tabula decretalia* esdevindria una eina útil per als juristes.⁶⁴

Ara bé, a més de les distintes còpies que desvirtuaven el pla inicial de Martí de Troppau, l'autor mateix va refer la seua obra en diverses ocasions, cosa que propicià tres versions o famílies diferents, tal com indica W. Ikas:

Martin's work has come down to us in three different versions, all of which appear to have been produced by Martin himself. The first recension was completed in 1268, the second in about 1271 or 1272, and the third in 1277, shortly after the accession of Nicholas III. The third and final version differs from the prior two by a number of significant additions, most notably a brief geographical and historical introduction, surveying the ancient world - Rome in particular - up to the time of Augustus, and the fable of Pope Joan.⁶⁵

Segons Weiland, la *recensio A* del *Chronicon* prové del manuscrit que anomena *Codex Pragensis*, que es conservava a la Biblioteca Capítular de l'Església

referim acara papes i emperadors columna a columna. Martí de TROPPAU, *Martini Poloni, archiepiscopi Consentini, etc. Chronicon expeditissimum, ad fidem veterum manuscriptorum codicum emendatum et auctum*, Anvers, Christophori Plantini, 1574. ¶⁶¹ D'aquesta manera procedeix el copista del BNM, ms. 10074; també la citada traducció catalana del BLE, ms. P.II.18, ff. 1-90. Aquest és el cas, també, de l'edició de Ludwig WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum», en Georgius Heinricus PERTZ (ed.), *Monumenta Germaniae Historica*, 22, Hannover, Biblio-

poli Aulici Hahniani, 1872, pp. 377-482. Per la seua part, la versió del BNP, ms. Latin 4974 només en copia el prefaci, els capítols corresponents a l'antiguitat romana i la llista dels papes, tot bandeant els emperadors. ¶⁶² IKAS, «Martinus Polonus'...», *op. cit.*, p. 331. ¶⁶³ WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon...», *op. cit.*, p. 397. ¶⁶⁴ Elisabeth ROLSTON, *Martin of Opava and the treatment of imperial history in dominican works of compilation, c. 1250-1330*, University of Canterbury, 2018, tesi doctoral, p. 68. ¶⁶⁵ IKAS, «Martinus Polonus'...», *op. cit.*, p. 330.

Major de Praga,⁶⁶ i que estava estretament emparentat amb un manuscrit, actualment perdut, que per sort va poder editar Iohanne Fabricio l'any 1616. Aquest manuscrit presenta moltes similituds amb el *Pragensis*, però té suficients particularitats perquè Weiland el considere l'iniciador d'una subfamília nova, això és, A★.⁶⁷ En les línies següents observarem que la còpia de què disposava el compilador de la *Crònica universal de 1427* provenia de la *recensio* que va originar el manuscrit de Praga i, més concretament, de la subfamília del manuscrit perdut que va editar Fabricio l'any 1616.

Tal com indicàvem més amunt, el compilador comença a extractar el *Chronicon* a partir del tercer capítol de la segona gran secció de la crònica. Però el nostre cronista no tradueix de manera literal el text de Martí de Troppau, sinó que l'abreuja i l'adapta al seu relat: la majoria de les biografies breus que el dominic resol en una o dues línies, el compilador, generalment, les tradueix del *Chronicon* gairebé literalment, en canvi, aquells biografiats que gaudiren d'un regnat o pontificat llarg, veuran, en la majoria dels casos, retallades les seues biografies a la *Crònica universal de 1427*.

Igualment, hem de tenir en compte la manera amb què Martí de Troppau inicia cadascuna de les biografies. El dominic segueix un esquema prefixat, tot indicant a l'inici el nom de la persona, les dades relatives a la seua procedència i la durada del càrrec expressada en anys, mesos i dies. Prenem com a exemple el fragment següent: «Nicholaus I nacione Romanus ex patre Theodoro sedit annis 9, mensibus 2, diebus 20».⁶⁸ El cronista de 1427, en canvi, no precisa tant i expressa la durada únicament en anys i mesos. Aquest fet que a primera vista sembla una simplificació, provoca diverses confusions i errades en la cronologia, de vegades errades sensibles com ara el fragment corresponent al mateix exemple suara referit: «Nicolau, de nació de Roma, fou papa .XX. anys e dos mesos» (f. 173r).

Igualment, la crònica conté errades motivades per una traducció errònia com en el cas següent:

Othó, fill del segon Othó, fou emperador .XX. anys. E, venint a Roma, per papa Gregori Quint fou coronat en emperador. Aquest ordonà Ytàlia e passà per Gàl·lia. E n Saxona retornà Tercensis, cònsul, e fugí Gregori papa. E gitat del papat, fou papa hun altre que havia nom Johan, grech, bisbe de Plasència (f. 175v).

En canvi, segons Martí de Troppau, Otó III va tornar a Saxònia passant per la Gàl·lia, una vegada ordenada Itàlia. Per la seua part, el cònsol romà Crescenci, havent fugit el papa Gregori, va fer papa Johan, bisbe de Piacenza:

¶⁶⁶ «Codex capituli maioris ecclesiae Pragensis sign. G77 membr. In fol. Saec. XIII [...] Cathalogus summorum pontificum et imperatorum». WEILAND, «Martini Oppaviensis

Chronicon...», *op. cit.*, p. 382. ¶⁶⁷ «A★. Codici Pragensi cognatissimus est textus qui typis excusus est Colonia a Iohanne Fabricio», *ibidem*, p. 383. ¶⁶⁸ *Ibidem*, p. 429.

Í *ndex*

<i>Introducció</i>	7
Autoria	10
Les fonts	12
Les fonts de l'Antic Testament	13
Les fonts del Nou Testament	19
Les fonts de la llista de pontífexs i emperadors	20
Les fonts de la història de la Corona d'Aragó	30
Conclusions	40
Criteris d'edició	41
Llista d'abreviatures	41
Bibliografia	42

CRÒNICA UNIVERSAL DE 1427

[ÍNDIX]	49
[INTRODUCCIÓ TEOLÒGICA]	61
[GÈNESI]	71
[ÈXODE]	125
[LEVÍTIC]	141
[NOMBRES]	151
[DEUTERONOMI]	168
[JOSUÉ]	179
[JUTGES]	190

fontes històriques valencianes
81.

[REIS .I.]	208
[REIS .II.]	218
[REIS .III.]	226
[REIS .IV.]	231
[FETS DELS JUEUS I REIS DE SÍRIA I D'EGIPTE]	240
[NOU TESTAMENT]	274
[HISTÒRIA DELS EMPERADORS, PAPES I REIS]	303
<i>Índex antroponímic</i>	387
<i>Índex toponímic</i>	403